

Over de auteurs

STEF AUPERS

Dr. S. Aupers (1969) is cultuursocioloog en als universitair docent verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (Afdeling Sociologie). Hij publiceerde over de verwantschap tussen computertechnologie en nieuwe vormen van spiritualiteit, magie, animisme en 'betovering' in zijn proefschrift 'In de ban van moderniteit' (Aksant, Amsterdam, 2004) en verschillende nationale en internationale artikelen. Als postdoc maakte hij deel uit van het project 'Cyberspace Salvations', gefinancierd door het NWO in het kader van het programma The Future of the Religious Past. Op dit moment voltooit hij in dit kader een boek over online games.

Contactgegevens: E-mail: aupers@fsw.eur.nl
Website: www.eur.nl/fsw/staff/homepages/aupers

ERIK BAARS

Drs. E.W. Baars (1961) is lector Antroposofische Gezondheidszorg (Hogeschool Leiden) en sectieleider van de sectie Mens van het Louis Bolk Instituut. Hij studeerde voor arts-epidemioloog aan de Faculteit Geneeskunde van de Universiteit van Amsterdam (UVA), en het EMGO-instituut van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij houdt zich veel bezig met ontwikkelen onderzoeksprojecten op het terrein van de antroposofische gezondheidszorg over het vraagstuk van holisme en reductionisme in wetenschap en praktijk.

Contactgegevens: E-mail: baars.e@hsleiden.nl / e.baars@louisbolc.nl

MOHAMMAD REZA BALALI

Drs. M.R. Balali (1968) studeerde bodemkunde aan de universiteit van Tarbiat Modarres (Iran, 1998) en Islamitische filosofie en theologie aan de universiteit van Payame Noor, Teheran (Iran, 2005). Hij is sinds 1998 lid van de wetenschappelijke raad van het Soil and Water Research Institute of Iran (SWRI). In 2005 kende het Ministerie van Landbouw en het Ministerie van Wetenschap, Onderzoek en Technologie hem een studiebeurs toe om promotieonderzoek te verrichten bij de leerstoelgroep Toegepaste Filosofie van Wageningen Universiteit & Research Centre (WUR). Het onderwerp van zijn proefschrift is 'Land and Water Ethics in Iran: Towards Sustainable Management and Food Security'.

Contactgegevens:
E-mail: mohammad.balali@wur.nl

ERIK BORGMAN

Prof.dr. E.P.N.M. Borgman (1957) is hoogleraar Systematische Theologie — 'theologie van de religie, in het bijzonder het christendom' — in het Departement Religiewetenschappen en Theologie van de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg. Hiervoor was hij directeur van het interdisciplinaire Heyendaal

Instituut voor theologie, wetenschappen en cultuur van de Radboud Universiteit Nijmegen, en hoogleraar religie en hedendaagse cultuur bij de Faculteit Religiewetenschappen aldaar. Hij publiceert en spreekt veelvuldig over de verhouding tussen religie en moderne cultuur, waarvan wetenschap en technologie een belangrijk onderdeel zijn.

Contactgegevens:
E-mail: E.P.N.M.Borgman@uvt.nl

MATTHIJS BOUW

Ir. M.M. Bouw (1967) is directeur van het Amsterdams architectuur- en stedenbouwbureau One Architecture. Hij werkt aan projecten op allerlei schaalniveaus, van de ombouw van een klooster tot aan de langetermijnvisie Randstad 2040, en in allerlei landen, zoals in Tbilisi (Georgië), Parijs en de Verenigde Arabische Emiraten. One Architecture interesseert zich voornamelijk voor projecten waar ruimtelijke vraagstukken sterk gekoppeld zijn aan maatschappelijke, organisatorische of culturele vraagstukken. Bouw geeft les aan verschillende (inter-)nationale architectuuropleidingen, het meest recent als hoogleraar gebouwenleer aan de RWTH in Aken.

Contactgegevens:
E-mail: bouw@onearchitecture.nl
Website: www.onearchitecture.nl

KOOS VAN DER BRUGGEN

Dr. J.J.G. van der Bruggen (1951) is politoloog en ethicus. Hij is als wetenschappelijk onderzoeker werkzaam bij de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden. Daarvoor was hij onder meer werkzaam bij het Rathenau Instituut, waar hij zich bezig hield met de maatschappelijke gevolgen en ethische aspecten van technologische ontwikkelingen in vooral de biomedische wetenschappen. In dat kader heeft hij zich ook beziggehouden met de opvattingen van verschillende levensbeschouwelijke stromingen.

Contactgegevens:
E-mail: kvanderbruggen@campusdenhaag.nl

ANNIKA DEN DIKKEN

Drs. A. den Dikken (1977) is promovenda aan de Universiteit Utrecht bij het departement Godgeleerdheid en het Ethiek Instituut. Haar proefschrift zal gaan over lichaamsbeelden, kwetsbaarheid en verantwoordelijkheid in ethische overwegingen aangaande moderne medische technologieën. Als onderzoeker heeft ze bijgedragen aan het Europese project 'Challenges of Biomedicine', waarin socio-economische en ethische aspecten rondom orgaandonatie en genetisch testen centraal stonden. Eerder schreef Den Dikken twee rapporten voor het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, waarvan de één interculturele ethiek in de spreekkamer als thema had en de ander het maakbare lichaam. Zij studeerde godgeleerdheid aan de Universiteit Utrecht.

Contactgegevens: E-mail: a.dendikken@uu.nl

GRIETJE DRESEN

Dr. M.J.M. Dresen (1953) is als universitair docent 'Cultuurtheorie van de moraal' verbonden aan de Faculteit der Religiewetenschappen en aan het Instituut voor Genderstudies van de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij studeerde moraaltheologie aan de betreffende universiteit, en promoveerde aldaar op het proefschrift 'Onschuldphantasieën. Offerzin en heilsverlangen in feminisme en mystiek' (SUN, 1990). Zij publiceerde daarnaast G. Dresen, 'Is dit mijn lichaam? Visioenen van het volmaakte lichaam in katholieke moraal en mystiek' (Nijmegen, 1998) en tal van artikelen, onder andere over voortplantingstechnologie, religie en ethiek. Naast haar universitaire aanstelling werkt zij als geestelijk verzorger in Revalidatiecentrum Groot Klimmendaal te Arnhem.

Contactgegevens: Email: g.dresen@rs.ru.nl

KEES VAN DER GEEST

Pater K. van der Geest (1933), Lic. Paed., M.A. Filosofie, is sinds 1963 als priester-missionaris werkzaam in Papoea Nieuw Guinea zowel in het basispastoraat als in opleidingsinstituten.

Van 1983-1992 was hij president van het Divine World Institute in Madang, en van 1996-2004 rector van het Good Shepherd Seminary in Banz WHP waar hij nu docent filosofie is. Na zijn priesterwijding (1959) studeerde hij drie jaar pedagogie aan het Salesiaans Atheneum in Rome (PAS). Van 1993-1994 studeerde hij filosofie aan de katholieke Universiteit Leuven (KUL).

Contactgegevens: keespng@gmail.com

CHRISTIAAN HOGENHUIS

Drs. Chr. Hogenhuis (1960) is onderzoeker op het terrein van duurzame ontwikkeling en technologie bij de oecumenische ontwikkelingsorganisatie Oikos. In eerdere functies — onder andere bij het voormalige Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving — hield hij zich bezig met de wisselwerking tussen technologie en samenleving en met de beroepsverantwoordelijkheid van ingenieurs en natuurwetenschappers. Hij studeerde natuurkunde aan de Universiteit Utrecht met specialisaties in de meteorologie, de studie van wetenschap en samenleving en sociale filosofie.

Contactgegevens:

Email: ct.hogenhuis@stichtingoikos.nl

Website: www.stichtingoikos.nl

JAN HOOGLAND

Prof.dr. J. Hoogland (1959) heeft sociologie (kandidaats) en filosofie gestudeerd en is in 1992 gepromoveerd op een proefschrift over Theodor W. Adorno (Autonomie en antinomie — Adorno's ambivalente verhouding tot de metafysica). Hij is bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Universiteit Twente. Naast zijn leerstoel is hij werkzaam als beleidsmedewerker in de zorgsector.

Contactgegevens:

E-mail: j.hoogland@philadelphia.nl

HENK JOCHEMSEN

Prof.dr.ir. H. Jochemsen (1952) studeerde moleculaire biologie in Wageningen en promo-

veerde in 1979 in Leiden op dit vakgebied. Van 1980-1986 was hij werkzaam in Paraguay voor een internationale christelijke studentenorganisatie (IFES) en als gasthoogleraar Moleculaire Biologie in Asunción. Vanaf 1987 is hij directeur van het Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut, een centrum voor medische ethiek, dat werkt vanuit een protestants-christelijke levensovertuiging. Vanaf 1998 bezet hij de Lindeboomleerstoel voor medische ethiek aan het VU Medisch Centrum, Amsterdam.

Hij schreef o.a. (met prof. G. Glas) 'Verantwoord medisch handelen. Inleiding in de christelijke medische ethiek' (1997) en met anderen 'Toetsen en begrenzen. Een ethische en politieke beoordeling van de moderne biotechnologie' (2000).

Contactgegevens: Email: Lindinst@che.nl

Website: www.lindeboominstituut.nl

PETER JOORE

Ir. P. Joore (1967) is business consultant bij TNO Industrie en Techniek en werkt aan de ontwikkeling van sensorsystemen waarmee metingen worden verricht aan het menselijk lichaam. Voorheen werkte hij aan de ontwikkeling van duurzame systeeminnovaties gericht op het verminderen van milieubelasting van producten. Hij is ingenieur Industrieel Ontwerpen en is geïnteresseerd in het oplossen van brede maatschappelijke uitdagingen met behulp van technologische innovaties. Bij de groep Design for Sustainability van de Technische Universiteit Delft werkt hij aan een proefschrift over dit onderwerp. Peter is getrouwd, vader van drie kinderen en lid van een evangelische gemeente in Eindhoven.

Contactgegevens: Email: peter.joore@tno.nl

Website: www.tno.nl

JOZEF KEULARTZ

Prof.dr. F.W.J. Keulartz (1947) studeerde wijsbegeerte aan de Universiteit van Amsterdam (UVA), waar hij in 1992 promoveerde op een proefschrift over het werk van de Duitse filosoof Jürgen Habermas. Momenteel is hij universitair hoofddocent bij de leerstoelgroep Toegepaste

Filosofie van Wageningen Universiteit & Research Centrum (WUR). Hij is tevens bijzonder hoogleraar Duurzaamheid en Levensbeschouwing aan de Radboud Universiteit. Keulartz publiceerde op de terreinen van Science & Technology Studies, sociale en politieke filosofie, bio-ethiek, milieu-ethiek en (nationaal en internationaal) natuurbeleid. Hij is lid van de Commissie Genetische Modificatie (COGEM) en van de wetenschappelijke raad van het European Centre for Nature Conservation (ECNC).

Contactgegevens: E-mail: jozef.keulartz@wur.nl

DICK KOELEGA

Dr. D.G.A. Koelega (1957) is senior adviseur strategie bij het Bureau Bestuursraad van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Koelega studeerde theologie in Leiden en werkte vervolgens bij het Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving in Driebergen en aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij was van 2002-2004 als ethicus lid van de Commissie Biotechnologie bij Dieren van het Ministerie van LNV. Technologie, ethiek en levensbeschouwing behoorden altijd tot zijn centrale aandachtsvelden en hij heeft verschillende publicaties daarover op zijn naam staan. Hij promoveerde in 2000 aan de Vrije Universiteit Amsterdam op een politiek-filosofisch proefschrift onder de titel 'Niet alles van waarde is vervangbaar. Een liberaal perspectief op behoud van natuur en cultuurgoederen in een technologische samenleving' (Kampen, 2000). Hij stelde samen met prof.dr. W.B. Drees ook het boek 'God en Co? Geloven in een technologische cultuur samen' (Kampen, 2000).

Contactgegevens:

E-mail: d.g.a.koelega@minlnv.nl

MARTIJN DE KONING

Dr. M. de Koning (1972) is post-doc fellow aan het International Institute for the Study of Islam in the Modern World (ISIM) in Leiden, en docent aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij promoveert in 2008 op zijn proefschrift

'Zoeken naar een 'zuivere' islam' over de religieuze identiteit en religieuze beleving van Marokkaanse jongens en meisjes. Daarnaast heeft hij onderzoek gedaan naar jeugdcultuur onder Marokkaanse jongeren en naar de relatie tussen moslims en niet-moslims in het kader van het Europese Etnobarometer-project. Op dit moment verricht hij onderzoek naar de opkomst van het salafisme in Nederland.

Contactgegevens: E-mail: m.dekoning@isim.nl

GIJSBERT KOREVAAR

Dr.ir. G. Korevaar (1974) is programmacoördinator van de opleiding 'Industrial Ecology'. Deze opleiding is een gezamenlijk initiatief van de Universiteit Leiden, de Technische Universiteit Delft en de Erasmus Universiteit Rotterdam. Bij de Technische Universiteit Delft is hij betrokken bij wetenschappelijk onderzoek op het gebied van duurzame chemische procestechnologie, duurzame energie in de gebouwde omgeving en de rol van ethiek in het technisch ontwerpen. Hij studeerde scheikundige technologie aan de Technische Universiteit Delft en rondde daar ook zijn proefschrift af met als titel: 'Sustainable Chemical Processes and Products; New Design Methodologies and Design Tools' (Eburon, Delft, 2004). Gijsbert Korevaar is ook voorzitter van het bestuur van het Instituut voor CultuurEthiek en weet zich daardoor sterk verbonden met de traditie van de reformatorische wijsbegeerte.

Contactgegevens: E-mail: g.korevaar@tudelft.nl

MARTINE VAN MEEKEREN-VONK

Drs. M.A. van Meekeren-Vonk (1974) werkt aan de afronding van een proefschrift aan de Vrije Universiteit Amsterdam over de relatie tussen levensbeschouwing, duurzaamheid en kwaliteit en heeft daarvoor veldonderzoek verricht bij Amish, Hutterieten, Benedictijnen en Franciscanen. Een van de onderwerpen daarbij is de reflectieve omgang met technologie. Daarnaast werkt zij bij CLM Onderzoek en Advies aan projecten over landbouw, milieu en natuur in relatie tot de samenleving. Zij werkte eerder onder andere bij

Time to Turn, een christelijke jongerenbeweging over leefstijl, milieu en ontwikkelingsvraagstukken. Zij heeft sociaal-wetenschappelijke milieukunde gestudeerd in Nijmegen.

Contactgegevens:
E-mail: martine_vonk@hotmail.com

PIET MEEUSE

P. Meeuse (1947) studeerde filosofie aan de UvA. Hij was redacteur van literaire tijdschriften (De Revisor en Raster) en vertaalde werk van onder andere Paul Valéry, Francis Ponge, Hermann Broch, Günther Anders en H.M. Enzensberger. Daarnaast publiceerde hij diverse essaybundels. In zijn essays verkende hij de raakvlakken tussen literatuur en filosofie ('De slang die in zijn staart bijt', 1987; 'De jacht op Proteus', 1992; 'Oud Nieuws', 1999). Ook schreef hij over de werking van beelden, over beeldvorming en beeldende kunst ('Doorkijkjes', 1995; 'Betoveringen', 2006). In 2003 verscheen 'De droom van de kennis', waarin een reeks essays is opgenomen over de beeldvorming rond techniek.

Contactgegevens: p.meeuse@hetnet.nl

TON MEIJKNEGT

Dr. T. Meijknecht (1944) werkt sinds 1975 bij MoTiv, het studentenpastoraat aan de Technische Universiteit van Delft. Hij studeerde geschiedenis in Nijmegen (doctoraal 1969), theologie in Amsterdam (doctoraal 1983) en promoveerde in 1982 in Leiden op een kerkhistorisch onderwerp. Zijn werk noopt hem voortdurend om de religieuze dimensie van techniek en vooral van het beroep van de ingenieur te onderzoeken.

Contactgegevens:
Email: t.meijknecht@motiv.tudelft.nl.
Website: www.motiv.tudelft.nl

BAREND VAN DER MEULEN

Dr. B.J.R. van der Meulen (1964) is universitair hoofddocent aan de Universiteit Twente aan de Faculteit Management en Bestuur. Zijn onderzoek is gericht op de relatie tussen wetenschaps-

beleid, wetenschapsonwikkeling en de dynamiek van wetenschapssystemen. Daarnaast is hij betrokken bij de evaluatie van onderzoeksprogramma's en onderzoeksorganisaties. Recent evalueerde hij het door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit gefinancierde programma 'Maatschappij Geaccepteerde Veehouderij'. Barend van der Meulen studeerde scheikunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam en wetenschapsdynamica aan de Universiteit van Amsterdam (UVA) en promoveerde aan de Universiteit Twente op een proefschrift naar de ontwikkeling van en evaluatie van onderzoek.

Contactgegevens:
Email: b.j.r.vandermeulen@utwente.nl.
Website: www.mb.utwente.nl/stehps

BIRGIT MEYER

Prof.dr. B. Meyer (1960) is hoogleraar Culturele Antropologie aan de afdeling Sociale and Culturele Anthropologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij studeerde godsdienstwetenschap en (ortho)pedagogiek aan de Universität Bremen en culturele antropologie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Tussen 2000 en 2006 gaf zij leiding aan het NWO Pionier programma 'Modern Mass Media, Religion and the Imagination of Communities' (www.pscw.uva.nl/media-religion). Haar voornaamste publicaties zijn 'Translating the Devil. Religion and Modernity Among the Ewe' (1999), 'Globalization and Identity' (geredigeerd met Peter Geschiere, 1999), 'Magic and Modernity' (geredigeerd met Peter Pels, 2003) en 'Religion, Media and the Public Sphere' (geredigeerd met Annelies Moors).

Contactgegevens:
E-mail: b.meyer@fsw.vu.nl

RENÉ MUNNIK

Prof.dr.ing. R.P.H. Munnik (1952) is universitair docent wijsbegeerte aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg en bijzonder hoogleraar vanwege de Radboudstichting aan de Universiteit Twente. Hij studeerde scheikunde, theologie en filosofie en

promoveerde in 1987 op de metafysica van de mathematicus Alfred North Whitehead. Nadat hij zich in zijn onderzoek vooral richtte op de kentheoretische verhouding van religieus geloof en natuurwetenschap, gaat zijn interesse momenteel vooral uit naar de cultuurfilosofische reflectie op de plaats en de betekenis van religie en kunst binnen de huidige technologische cultuur. Hij publiceerde over die onderwerpen ongeveer vijftig artikelen.

Contactgegevens: E-mail: r.p.h.munnik@uvt.nl

LOUIS NEVEN

Drs. L.B.M. Neven (1978) is promovendus aan de Universiteit Twente. Hij doet als onderzoeker in het interdisciplinaire veld Science & Technology Studies (STS) onderzoek naar de relatie tussen ontwerpers en gebruikers van Ambient Intelligence technologie. Hij studeerde cultuur- en wetenschapstudies in Maastricht.

Contactgegevens:
E-mail: L.B.M.Neven@utwente.nl.
Website: www.mb.utwente.nl/stehps/about/staff/phdst/neven.doc/

ANNEKE VAN OTTERLOO

Dr. A.H. van Otterloo (1942) is cultuursocioloog bij de afdeling Sociologie en Culturele Antropologie (Soca) aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam (UVA). Eind oktober 2007 verliet ze formeel de UvA, maar ze blijft verbonden met Soca en ASSR (Amsterdam School of Social Science Research) als gastonderzoeker met behoud van (email)adres. Zij deed onder andere onderzoek naar religie en spiritualiteit, eetgewoonten en -cultuur ('Eten en eetlust in Nederland 1840-1990. Een historisch-sociologische studie', Bert Bakker, Amsterdam, 1990) en was redacteur voeding in het Tinproject ('Techniek in Nederland in de twintigste eeuw', Walburgers, Zutphen, 1998-2003).

Contactgegevens:
E-mail: A.H.vanOtterloo@uva.nl

ARTHUR PETERSEN

Dr. A.C. Petersen (1970) is senior-onderzoeker en programmaleider Methodologie en Modellering bij het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP). Hij houdt zich daar voornamelijk bezig met onderzoek en advisering op de gebieden 'omgaan met onzekerheden' en 'methodologie voor duurzaamheidsassessment'. Hij studeerde theoretische fysica en wetenschapsfilosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en promoveerde vervolgens in de atmosferische fysica en chemie (Universiteit Utrecht, 1999) en in de wetenschapsfilosofie (Vrije Universiteit Amsterdam, 2006). Hij werkt sinds 2001 bij het MNP. Hij is co-redacteur van vijf boeken: 'Sharing the Planet' (2003), 'Niet bang voor onzekerheid' (2003), 'Remember Your Humanity' (2005), 'A World without War' (2006) en 'Omgaan met onzekerheid in beleid' (2007).

Contactgegevens: E-mail: arthur.petersen@mnp.nl

EGBERT SCHROTEN

Prof.dr. E. Schroten (1939) studeerde theologie en filosofie in Utrecht en Straatsburg. Hij was enige tijd parttime predikant in de toenmalige Nederlandse Hervormde Kerk en was van 1969-1987 wetenschappelijk (hoofd)medewerker godsdienstfilosofie en ethiek aan de theologische faculteit van de Universiteit Utrecht. Daarna was hij tot zijn emeritaat in 2004 hoogleraar Christelijke Ethiek aan de kerkelijke opleiding vanwege de Nederlandse Hervormde Kerk aan de Theologische Faculteit van de Universiteit Utrecht. Daarnaast was hij directeur van het universitaire Centrum voor Bio-ethiek en Gezondheidsrecht (nu Ethiek Instituut). Van 2000-2003 was hij rector van het Hervormd Theologisch Wetenschappelijk Instituut. Hij maakt(e) deel uit van verscheidene commissies van advies op het gebied van de bio-ethiek in binnen- en buitenland en is nu nog voorzitter van de Commissie Biotechnologie bij Dieren (CBD) en de Stichting Biowetenschappen en Maatschappij (BWM).

Contactgegevens: E-mail: eschroten@freeler.nl

EGBERT SCHUURMAN

Prof.dr.ir. E. Schuurman (1937) is emeritus hoogleraar in de Reformatorische Wijsbegeerte van de universiteiten van Delft, Eindhoven en Wageningen. Hij is sinds 1983 fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Eerste Kamer. Hij studeerde civiele techniek aan de Technische Universiteit Delft (cum laude) en filosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij promoveerde in 1972 op het proefschrift 'Techniek en toekomst confrontatie met wijsgerige beschouwingen'. Hij publiceerde op het gebied van de filosofie en ethiek van de techniek. In 1994 werd hem een ere-doctoraat toegekend in de technische wetenschappen aan de Universiteit van Noord-West, Zuid Afrika. In 1995 kreeg hij de Templeton Award voor onderwijs in wetenschap en religie.

Contactgegevens: E-mail: e_schman@euronet.nl
Website: www.egbert-schuurman.nl.tt

TAEDE SMEDES

Dr. T.A. Smedes (1973) is postdoc bij de Faculteit Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven (België). Hij werkt daar aan een theologisch onderzoek naar de inhoud en reikwijdte van evolutionaire verklaringen van religie. Ook is hij 'scientific programme officer' van de European Society for the Study of Science and Theology (ESSSAT). Smedes is gespecialiseerd in de relatie tussen theologie en natuurwetenschap, en publiceert ook regelmatig over de relatie tussen technologie en religie. Hij is vooral geïnteresseerd in de relatie tussen een religieus mensbeeld en moderne technologieën waarin het onderscheid tussen mens en machine wordt opgeheven. Eerder was Smedes werkzaam aan de Faculteit Godgeleerdheid (nu Faculteit der Godsdienstwetenschappen) van de Universiteit Leiden en aan de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen (waar hij theologie heeft gestudeerd en in 2004 is gepromoveerd).

Contactgegevens: E-mail: tasmedes@tasmedes.nl
Website: www.tasmedes.nl

PAUL SOLLIE

Drs. P. Sollie (1976) is docent en promovendus bij het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht. Hij studeerde theologie aan de Universiteit Utrecht met als specialisatie toegepaste ethiek. Na zijn studie is hij gaan werken bij het Centrum voor Bio-ethiek en Gezondheidsrecht (nu het Ethiek Instituut) op het gebied van sport-ethiek en techniekethiek. Op dit moment is hij bezig met een proefschrift over techniekethiek, dat handelt over de vraag hoe we vanuit de ethiek nieuwe complexe technologische ontwikkelingen moeten waarderen die omgegeven worden door onzekerheid. In zijn vrije tijd is hij onder andere webmaster van de Jacobikerk te Utrecht (www.jacobikerk.nl).

Contactgegevens: E-mail: p.sollie@uu.nl
Website: www.ethics.uu.nl /
www.ethicsoftechnology.com

MARC STEEN

Ir. M.G.D. Steen (1967) werkt bij TNO Informatie- en Communicatietechnologie als consultant en projectleider op het gebied van gebruikersonderzoek en productontwikkeling. Zijn specialisme is human-centred design of user involvement: het organiseren van samenwerking tussen enderzijds onderzoekers/ontwerpers en anderzijds eindgebruikers in innovatieprojecten. Over dit onderwerp schrijft hij een proefschrift aan de Universiteit voor Humanistiek, gebaseerd op reflectie op projecten waarin hij zelf werkt. Hij volgde opleidingen industrieel ontwerpen en marketing en werkte eerder onder andere bij Philips en bij KPN.

Contactgegevens: E-mail: marc.steen@tno.nl
Website: www.tno.nl / www.marcsteen.nl

JAN VAN DER STOEP

Dr.ir. J. van der Stoep (1968) is postdoc onderzoeker aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit Amsterdam en directeur van het Instituut voor CultuurEthiek te Amersfoort. In 2005 promoveerde hij op het onderwerp 'Pierre Bourdieu en de politieke filosofie van het mul-

ticulturalisme' (Kok, Kampen). Tevens specialiseerde hij zich in de techniekfilosofie en sociale theorieën over globalisering en de netwerksamenleving. Hij publiceerde diverse internationale wetenschappelijke artikelen en was een van de auteurs van 'Denken, ontwerpen, maken. Basisboek techniekfilosofie' dat in 2007 verscheen bij Uitgeverij Boom te Amsterdam.

Contactgegevens:
E-mail: j.van.der.stoep@ph.vu.nl

BRONISLAW SZERSZYNSKI

Dr. B. Szerszynski (1957) is senior onderzoeker bij de Faculteit Sociologie, en directeur van het Centre for the Study of Environmental Change, een sociaal-wetenschappelijk onderzoeksinstituut dat zich bezig houdt met milieu en technologie, beide aan de Universiteit van Lancaster. De laatste 15 jaar heeft hij zich beziggehouden met het ontwikkelen van nieuwe inzichten in de veranderende relaties tussen mens, milieu en technologie. Hij is de auteur van het boek 'Nature, Technology and the Sacred' (Blackwell, 2005) en medeauteur van het boek 'Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology' (Sage, 1996), 'Re-Ordering Nature: Theology, Society and the New Genetics' (T&T Clark, 2003) and 'Nature Performed: Environment, Culture and Performance' (Blackwell, 2003). Zijn centrale aandachtsgebieden zijn op dit moment landbouwkundige biotechnologie en publieke participatie.

Contactgegevens: E-mail: bron@lancaster.ac.uk

GOVERT VALKENBURG

Drs.ir. G. Valkenburg (1977) is promovendus aan de Universiteit Twente. Zijn onderzoek richt zich op het grensgebied tussen techniekfilosofie en politieke filosofie. Daarbij kijkt hij naar de manier waarop ontwikkelingen in de genetica nieuwe moeilijkheden opwerpen voor de inrichting van het politieke systeem. Een belangrijke hypothese daarbij is dat technologie zich onafhankelijk beweegt ten opzichte van dat politieke systeem, en zich dus als het ware weinig van poli-

tiek aantrekt. Ook de bijzondere positie die religie in dat politieke systeem inneemt, wordt zo op de spits gedreven. Valkenburg studeerde zowel elektrotechniek als wijsbegeerte van wetenschap, technologie en samenleving aan de Universiteit Twente, en klassiek solozang aan het ArtEZ Conservatorium te Enschede.

Contactgegevens:
E-mail: g.valkenburg@alumnus.utwente.nl

PETER VAN DER VEER

Prof.dr. P.T. van der Veer (1953) is sinds 2003 universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht. Daarvoor was hij achtereenvolgens hoogleraar Culturele Antropologie aan de University of Pennsylvania in Philadelphia (USA) en hoogleraar Godsdienstwetenschappen aan de Faculteit Maatschappijwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam (UVA). Zijn onderzoek heeft betrekking op religie en nationalisme in India en China. In 2001 ontving hij de Hendrik Muller Prijs voor zijn baanbrekende onderzoek naar de maatschappelijke effecten van religie. Over de relatie religie en technologie heeft hij onderzoek gedaan onder software-ingenieurs in Bangalore (India).

Contactgegevens: E-mail: p.t.vanderveer@uu.nl

SIPKO VELLENGA

Dr.ing. S.J. Vellenga (1956) is docent Godsdienstsociologie bij de leerstoelgroep Religiestudies van de Universiteit van Amsterdam (UVA). Hij studeerde chemische techniek aan HTS te Leeuwarden, sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en godsdienstsociologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij houdt zich onder andere bezig met de verhouding tussen religie en techniek op het terrein van de (reguliere en alternatieve) gezondheidszorg.

Contactgegevens: E-mail: s.j.vellenga@uva.nl

PETER-PAUL VERBEEK

Dr.ir. P.P.C.C. Verbeek (1970) is universitair hoofddocent Wijsbegeerte en directeur van de

masteropleiding Philosophy of Science, Technology, and Society aan de Universiteit Twente. Hij doet onderzoek naar de relaties tussen mens en technologie en de implicaties daarvan voor de ethiek, de wijsgerige antropologie en het technologisch ontwerpen. Hij publiceerde onlangs 'What Things Do: Philosophical Reflections on Technology, Agency, and Design' (Penn State University Press, 2005), over de manieren waarop technologieën vorm geven aan menselijke ervaringen en praktijken. Momenteel werkt hij aan een studie naar de morele lading van technologie en de implicaties daarvan voor de ethische theorie en de ontwerppraktijk.

Contactgegevens:
E-mail: p.p.c.c.verbeek@wmw.utwente.nl

MAARTEN VERKERK

Prof.dr.ir. M.J. Verkerk (1953) is bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Technische Universiteit Eindhoven. Tot 1 juli 2007 was hij tevens Raad van Bestuur van het psychiatrisch ziekenhuis Vijverdal in Maastricht. Verkerk studeerde chemie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Hij promoveerde in 1982 aan de Universiteit Twente op een materiaalkundig onderzoek. Daarna werkte hij als onderzoeker op het Natuurkundig Laboratorium van Philips. Vervolgens gaf hij ruim vijftien jaar leiding aan ontwikkelgroepen en fabrieken in binnen- en buitenland. In 2004 promoveerde hij aan de Universiteit Maastricht op een proefschrift getiteld 'Trust and Power on the Shop Floor'. In dit proefschrift heeft hij mede onderzoek gedaan naar de betekenis van christelijke noties over mens en arbeid voor de organisatie van processen op de werkvloer.

Contactgegevens: E-mail: m.j.verkerk@tm.tue.nl
Website: www.maartenverkerk.nl

MATHIEU WAGEMANS

Dr.ir. M.C.H. Wagemans (1947) houdt zich als stafmedewerker bij InnovatieNetwerk Agro en Groen bezig met systeeminnovaties op institutioneel terrein. Na zijn studie landbouw-

economie in Wageningen was hij werkzaam in diverse beleidsfuncties bij het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Zijn proefschrift handelde over vormen van ambtelijke oppositie bij dit ministerie. Hij voerde op verzoek van de Wereldbank verschillende missies uit (Rusland, Moldavië, China, Vietnam) over transformatie van overheidsorganisaties. Hij is raads-lid voor de plaatselijke partij Ronduit Open in de gemeente Leudal. Vragen rond zingeving bij de overheid hebben zijn bijzondere belangstelling. Hij publiceerde hierover in 1998: 'Geregeld Mis, gedachten over zingeving en reductie binnen het publieke domein'.

Contactgegevens:
Email: m.c.h.wagemans@innonet.agro.nl
Website: www.agro.nl/innovatienetwerk

ARJAN WARDEKKER

Drs. J.A. Wardekker (1981) is onderzoeker bij het Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling en Innovatie aan de Universiteit Utrecht. Tot november 2007 was hij adviseur/onderzoeker bij het Milieu- en Natuurplanbureau. Hij houdt zich bezig met het omgaan met complexe milieukwesties en onzekerheden in beleid en beleidsadvies, vooral op thema's als klimaat, duurzaamheid en luchtkwaliteit. Zijn interesse gaat onder andere uit naar communicatie en perceptie/beleving van risico's en onzekerheden, waaronder ook de ethische aspecten. Hij studeerde chemie aan de Universiteit Utrecht en studeerde af binnen het masterprogramma Natural Resources Management.

Contactgegevens: E-mail: J.A.Wardekker@uu.nl
Website: http://www.chem.uu.nl/nws/www/general/personal/wardekker_a.htm

MICHIËL VAN WELL

Drs. M.D.J. van Well (1969) is projectcoördinator bij STT. Hij was daar onder andere verantwoordelijk voor de verkenning 'Deus et Machina'. Daarnaast werkt hij ook aan een proefschrift over dit onderwerp. Eerder was hij werkzaam bij het Rathenau Instituut en de Universiteit van Am-

sterdam. Daar hield hij zich bezig met technologie en samenleving. Hij werkte onder andere aan projecten over biomedische technologieën, ICT en het wonen in Nederland. Hij studeerde chemie aan de Universiteit Utrecht en wetenschappen en technologiedynamica aan de Universiteit van Amsterdam.

Contactgegevens: E-mail: vanwell@stt.nl
Website: www.stt.nl/deusetmachina

HAN WILMINK

Ds.drs. J.J.N. Wilmink (1960) is predikant van de protestantse Adventskerkgemeente in Zwolle Zuid. Daarvoor was hij predikant op Texel en in Zuidlaren. Hij studeerde (2 jaar) politicologie en theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Werkte in zijn studententijd voor het Joods Maatschappelijk Werk in Amsterdam en is vanaf die tijd zeer geïnteresseerd in wijnen en eetcultuur. Sinds 1997 is hij organisator van Bijbels culinaire workshops. Hij is auteur van het boek 'Bijbels Culinair'. Hij werkte mee aan diverse radio- en tv programma's over dit onderwerp.

Contactgegevens: E-mail: hanwilmink@home.nl
Website: www.Bijbelsculinair.nl

PIA DE WIT

Drs. P. de Wit (1956) werkt bij het Unilever Food & Health Research Institute in Vlaardingen. Bij de afdeling Consumer Perception & Behaviour richt zij zich vooral op methode-ontwikkeling, advisering en begeleiding van kwalitatief consumentenonderzoek in multinationale projecten. Zij studeerde voeding & dietetiek, heeft enige achtergrond in psychologie en ruime ervaring met marktonderzoek.

Contactgegevens:
E-mail: Pia-de.Wit@unilever.com

ANEMONE VAN ZIJL

Drs. A.G.W. van Zijl (1984) behaalde haar Bachelor of Arts in Cultuurwetenschappen en Master of Philosophy in Cultures of Arts, Sci-

ence and Technology aan de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht. In het kader van deze Master liep zij stage bij STT. Als onderdeel van de verkenning naar technologie en religie organiseerde zij een workshop over het thema 'Muziek, Religie en Technologie'. Momenteel volgt zij een Master of Science in Music Psychology aan de Keele University in het Verenigd Koninkrijk. Anemone is drie jaar hoofdredacteur geweest van het Interdisciplinair Cultuurwetenschappelijk Tijdschrift Mosaïek. Naast haar studie is zij als (alt)hoboïste actief in diverse orkesten.

Contactgegevens: Anemone@home.nl

Organisatie van de verkenning

Michiel van Well

DE VERKENNING

Het STT-bestuur besloot in 2005 om een verkenning uit te voeren naar de wisselwerkingen tussen technologie en religie. Michiel van Well werd aangesteld als projectleider met de opdracht een startnotitie te schrijven en een stuurgroep samen te stellen.

Stuurgroep en projectleiding besloten de wisselwerkingen tussen technologie en religie te verkennen aan de hand van vier thema's:

Communicatie – verbindingen tussen hemel en aarde

Mens – van voorkomen en genezen naar verbeteren

Voeding – oude tradities en novel foods

Wereld – een wereld vol technologie en religie.

Voor iedere thema werd een transdisciplinaire werkgroep samengesteld met daarin mensen met verschillende achtergronden, kennis en ervaring op het gebied van technologie en of religie.

De werkgroepleden doorliepen gezamenlijk een gestructureerd proces van workshops en bijeenkomsten:

september 2006: Startbijeenkomst in de Glazen Zaal van de Portugese Synagoge, Den Haag

oktober 2006: Workshop voor iedere werkgroep, Utrecht

december 2006: Workshop voor iedere werkgroep, Utrecht

februari 2007: 24-uursbijeenkomst in klooster/hotel Willibrordhaeghe, Deurne

april 2007: Workshop voor iedere werkgroep, Utrecht

september 2007: Workshop voor iedere werkgroep, Utrecht

De werkgroepleden zijn na de 24-uursbijeenkomst uitgenodigd om op basis van de gedachtewisseling in de bijeenkomsten en hun eigen professionele, persoonlijke of disciplinaire achtergrond een essay te schrijven over de wisselwerkingen tussen technologie en religie. Ongeveer negentig procent van de deelnemers heeft daaraan gehoor gegeven. Deze essays aangevuld met elf interviews zijn samengebracht in het voorliggende boek.

Het boek werd op 22 oktober 2008 gepresenteerd tijdens een symposium in de Glazen Zaal van de Portugese Synagoge in Den Haag. Daarnaast worden de resultaten van de verkenning ook via de website www.deusetmachina.nl gepresenteerd.

DANKWOORD

De verkenning en deze publicatie zijn tot stand gekomen met de actieve medewerking van tientallen deskundigen. STT is veel dank verschuldigd aan al diegenen die belangeloos veel tijd en energie aan dit project hebben besteed. Speciale dank gaat uit naar de volgende personen. Op de eerste

plaats danken we de leden van de stuurgroep voor hun betrokkenheid en deskundige sturing. Rosemarijke Otten en Annette Potting worden bedankt voor hun onmisbare steun bij de organisatie van de verkenning en de redactie van dit boek. Bas van Schoonhoven heeft als stagiair een waardevolle eerste verkenning naar ICT en religie gedaan. Anemone van Zijl verzorgde de workshop 'Mu-

ziek, Religie en Technologie' en schreef daarover een mooi essay. Sterre van Beek heeft in de laatste fase van de verkenning een essentiële bijdrage geleverd aan de website en de communicatiestrategie en -uitvoering. Bianca Enthoven en Laura de Jongh van Roquefort Ontwerpers hebben gezorgd voor de vormgeving van de website en de publicatie.

STUURGROEP

prof.dr.ir. W.E. Bijker
L. Bikker
prof.dr.s. P. Bouw (voorzitter)
dr. J.J.G. van der Bruggen
drs. A.A.M. Meuleman

prof.dr.ir. I.S. Sariyildiz
prof.dr. E. Schrotten
drs. L. Schueler
ir. J.H. van der Veen
prof.dr. P.T. van der Veer
drs. M.D.J. van Well
ir. R. Willems

WERKGROEP COMMUNICATIE

dr. S. Aupers
drs. A.A. Hijmans van den Bergh
dr. M. de Koning

dr. T. Meijknecht
prof.dr. B. Meyer

prof.dr.ing. R.P.H. Munnik

drs. L.B.M. Neven

drs. K. Pärna
drs. P. Sollie
ir. M.G.D. Steen
dr.ir. J. van der Stoep
prof.dr. P.T. van der Veer (voorzitter)
prof.dr.ir. M.J. Verkerk

drs. J.W. Wits
drs. A.G.W. van Zijl

Faculteit der Cultuurwetenschappen, Universiteit Maastricht
Branson & Guevara, Rotterdam
Raad van Toezicht VU/Windesheim
Campus Den Haag Universiteit Leiden, Den Haag
Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO), Den Haag
Faculteit der Bouwkunde, Technische Universiteit Delft
Universiteit Utrecht
Platform Bèta/Techniek, Den Haag
STT, Den Haag
University College, Universiteit Utrecht
STT, Den Haag
VNCI, Den Haag

Faculteit der Sociale Wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam
Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Utrecht
International Institute for the Study of Islam in the Modern World (ISIM), Leiden
MoTiv, Delft
Faculteit der Sociale Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit Katholieke Theologie, Universiteit van Tilburg / Radboudstichting, Universiteit Twente, Enschede
Faculteit Management en Bestuur, STeHPS, Universiteit Twente, Enschede
Faculteit der Godgeleerdheid, Universiteit Leiden
Ethiek Instituut, Universiteit Utrecht
TNO Informatie- en Communicatietechnologie, Delft
Faculteit der Wijsbegeerte, Vrije Universiteit Amsterdam
University College, Universiteit Utrecht
Faculteit Technologie Management, Technische Universiteit Eindhoven
Secretariaat Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, Utrecht
Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen, Universiteit Maastricht

WERKGROEP MENS

drs. E.W. Baars

prof.dr. E.P.N.M. Borgman
dr. J.J.G. van der Bruggen
drs. A. den Dikken
dr. M.J.M. Dresen

K. van den Geest
prof.dr.ir. H. Jochemsen
ir. P. Joore
P. Meeuse
prof.dr. E. Schroten (voorzitter)
dr. T.A. Smedes
drs.ir. G. Valkenburg
dr.ing. S.J. Vellenga
dr.ir. P.P.C.C. Verbeek

Lectoraat Antroposofische Gezondheidszorg, Hogeschool
Leiden / Louis Bolk Instituut, Driebergen
Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit Tilburg
Campus Den Haag Universiteit Leiden, Den Haag
Ethiek Instituut, Universiteit Utrecht
Faculteit der Religiewetenschappen / Instituut voor Gender-
studies, Radboud Universiteit Nijmegen
priester-missionaris te Papoea Nieuw Guinea
Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut, Ede
TNO Industrie en Techniek, Eindhoven
Amsterdam
Universiteit Utrecht
Faculteit Godgeleerdheid, Katholieke Universiteit Leuven, België
Faculteit Gedragwetenschappen, Universiteit Twente, Enschede
Leerstoelgroep Religiestudies, Universiteit van Amsterdam (UVA)
Masteropleiding Philosophy of Science, Technology, and
Society, Universiteit Twente, Enschede

WERKGROEP VOEDING

prof.dr. J.J. Boersema
prof.dr. J. Grin

prof.dr. J. Hoogland

drs. J. Huijgen
dr. D.G.A. Koelega (voorzitter)

dr. B.J.R. van der Meulen

dr. A.H. van Otterloo

drs. C. Veldhuysen
dr.ir. M.C.H. Wagemans
ds.drs. J.J.N. Wilmlink
drs. P. de Wit

Blaise Pascal Instituut, Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen,
Universiteit van Amsterdam
Faculteit Gedragwetenschappen, Universiteit Twente /
Stichting Philadelphia Zorg, Nunspeet
Eemlandhoeve, Bunschoten Spakenburg
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Den Haag
Faculteit Management en Bestuur, Universiteit Twente,
Enschede
Afdeling Sociologie en Culturele Antropologie / Amsterdam
School of Social Science Research, Universiteit van
Amsterdam (UVA)
Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Utrecht
InnovatieNetwerk, Utrecht
Adventskerkgemeente, Zwolle
Unilever Research, Vlaardingen

WERKGROEP WERELD

drs. M.R. Balali

ir.drs. P. van den Berg
ir. M.M. Bouw
ir. H. Cusell
drs. Chr. Hogenhuis
prof.dr. F.W.J. Keulartz

Leerstoelgroep Toegepaste Filosofie, Wageningen Universiteit
& Research Centrum (WUR)
SenterNovem Den Haag
One Architecture, Amsterdam
Shell Nederland, Den Haag
Stichting Oikos, Utrecht
Leerstoelgroep Toegepaste Filosofie, Wageningen Universiteit
& Research Centrum (WUR)

dr.ir. G. Korevaar

drs. M.A. van Meekeren-Vonk
dr. A.C. Petersen
prof.dr.ir. E. Schuurman (voorzitter)
dr.ir. M.W. Smits
dr. B. Szerszynski

drs. J.A. Wardekker

Faculteit Technische Natuurwetenschappen, Technische
Universiteit Delft
Vrije Universiteit Amsterdam
Milieu- en Natuurplanbureau, Bilthoven
Eerste Kamer der Staten-Generaal, Den Haag
Rathenau Instituut, Den Haag
Institute for Environment, Philosophy and Public Policy
(IEPPP) / Centre for the Study of Environmental Change,
Lancaster University
Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling en
Innovatie, Universiteit Utrecht

GESPREKSPARTNERS

Bestuur STT:

prof.dr. C.A. van Bochove

drs. E.A.A.M. Broesterhuizen

ir. W. Draijer
drs. J.H. de Groene
drs. C.J. Kalden
ir. R.M.J. van der Meer
ir. B. van Nederveen
F.H. Schreve
prof.dr. B. van Steenbergen
prof.dr.ir. T. de Vries
ir. M.C. Westermann
prof.dr. J.H.W. de Wit

Anderen:

prof.dr. H.J. Achterhuis
drs. J.R. Bax

jhr. dr. P.A.C. Beelaerts van Blokland
dr. V. Blok
prof.dr. F.W.A. Brom
prof.dr. C. Dekker
dr. W. Dondorp
prof.dr. W.B.H.J. van de Donk
prof.dr. W.B. Drees
dr. A.H. Flierman
prof.dr.ir. J.T. Fokkema
drs. J.D.C. Geel
prof.dr. J. Grin

dr. W. Halfman
prof.dr. E. Hirsch Ballin

Ministerie van OCW, Directie Onderzoek en Wetenschapsbeleid,
Den Haag
Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen,
Amsterdam
McKinsey&Company, Amsterdam
Ministerie van Economische Zaken, Den Haag
Staatsbosbeheer, Driebergen Rijsenburg
Akzo Nobel
KIVI
Deldenerbroek
Universiteit Nyenrode, Breukelen
Universiteit Twente, Enschede
Motek BV, Amsterdam
TNO Delft

Universiteit Twente
Ministerie van OCW, Directie Onderzoek en Wetenschapsbeleid,
Den Haag
Utrecht
Louis Bolk Instituut, Driebergen Rijsenburg
Rathenau Instituut, Den Haag
Technische Universiteit Delft
Gezondheidsraad, Den Haag
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag
Faculteit Godgeleerdheid, Universiteit Leiden
Universiteit Twente
Technische Universiteit Delft
NCRV, Hilversum
Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen,
Universiteit van Amsterdam
Faculteit Management en Bestuur, Universiteit Twente
Universiteit Tilburg

prof.dr. J.C. Kennedy
drs. R. van Kreijl

drs. F.J.G. van der Linde
prof.dr. R.F.M. Lubbers
drs. E.E. Maan

drs. P. Morin

prof.dr. J. de Mul
prof.dr. P. Nijkamp

prof.dr. N. van de Poll
drs. V. van Rij

prof.dr. P. Schnabel
mr.dr. J. Staman
drs. W.R.C. Sterk
prof.dr. R.J. in 't Veld

Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam

Erik van de Linde Innovatie Advies, Den Haag
Universiteit van Tilburg
Raad voor het Wetenschappelijk Onderzoek in het kader van Ontwikkelingssamenwerking (RAWOO), Den Haag

COS (Directie Kennis), Ministerie van OCW, Den Haag

Erasmus Universiteit Rotterdam
Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), Den Haag

Dodewaard
COS (Directie Kennis), Ministerie van OCW, Den Haag

Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag

Rathenau Instituut, Den Haag

Tweede-Kamerfractie CDA, Den Haag

Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO), Den Haag

SAMENWERKINGSPARTNERS

Deze verkenning is mede gefinancierd door de Commissie van Overleg Sectorraden (COS). De COS is in februari 2008 opgeheven. De directie Kennis van het Ministerie van OCW functioneert als rechtsopvolger van de COS en vormt de interimvoorziening voor voortzetting van de nationale en Europese Horizonscantaken van de commissie. Het streven is om begin 2009 voor de horizonsscans een permanente voorziening buiten het ministerie te realiseren. Websites: www.horizonscan.nl / www.toekomstverkennen.nl

STT Publicaties

Alle publicaties waarbij het ISBN is vermeld, zijn verkrijgbaar via STT of via de boekhandel.

De overige publicaties zijn alleen te verkrijgen bij
STT
Postbus 30424
2500 GK Den Haag
Telefoon +31 70 302 98 30
Fax +31 70 361 61 85
E-mail info@stt.nl
Website www.stt.nl

De meest recente publicatielijst is op de homepage te vinden: www.stt.nl

74 Bargaining Norms — Arguing Standards. Negotiating Technical Standards
Editors: Judith Schueler, Andreas Fickers, Anique Hommels, 2008 (ISBN 978 90 809613 4 0)

73 Brain Visions. How the Brain Sciences Could Change the Way we Eat, Learn,
Communicate and Judge
Edited by Ira van Keulen, 2008 (ISBN 978 90 809613 6 4)

72 Deus et Machina. De verwevenheid van technologie en religie
Redactie: drs. Michiel D.J. van Well, 2008 (ISBN 978 90 809613 5 7)

71 Converging Technologies: Innovation Patterns and Impacts on Society
Edited by Maurits Doorn, 2006 (ISBN-10: 90 809613 3 7 / ISBN-13: 978-90-809613 3 3)

70 Genomics 2030: Part of Everyday Life
Edited by Mark de Graef, 2005 (ISBN-10: 90 809613 2 9/ISBN-13: 978 90 809613 2 6)

69 Techniek als menselijk ontwerp; nieuwe opleidings- en loopbaanroutes voor jongeren
Redactie: dr.ir. Remke M. Bras-Klapwijk, 2005 (ISBN 90 809613 1 0)

68 Beter bouwen en bewonen. Een praktijkgerichte toekomstverkenning
Redactie: drs. Michiel D.J. van Well, 2004 (ISBN 90 804496 9 5)

67 Zee in zicht, zilte waarden duurzaam benut
Redactie: dr. Esther Luiten, 2004 (ISBN 90 804496 8 7)

66 Zorgtechnologie, kansen voor innovatie en gebruik
Redactie: dr.ir. Jessika van Kammen, 2002 (ISBN 90 804496 7 9)

65 Dealing with the data flood, mining data, text and multimedia
Edited by Jeroen Meij, 2002 (ISBN 90 804496 6 0) (incl. cd-rom)

64 Betrouwbaarheid van technische systemen, anticiperen op trends
Redactie: dr. M.R. de Graef, 2001 (ISBN 9084496 5 2)

63 Toekomst@werk.nl, reflecties op economie, technologie en arbeid
Redactie: drs. Rifka M. Weehuizen, 2000 (ISBN 9084496 4 4)

62 Vernieuwing in productontwikkeling, strategie voor de toekomst (verkrijgbaar als cd-rom)
Redactie: ir. Arie Korbijn, 1999

61 Stroomversnelling, de volgende elektrische innovatiegolf
Redactie: ir. J.M. Meij, 1999 (ISBN 90 804496 2 8)

60 Nanotechnology, towards a molecular construction kit (verkrijgbaar als cd-rom)
Edited by Arthur ten Wolde, 1998

59 Bouwwijs, materialen en methoden voor toekomstige gebouwen
Redactie: ir. Annemieke Venemans, 1997 (ISBN 90 6155 816 6)

58 Gezonde productiviteit, innoveren voor betere arbeidsomstandigheden
Redactie: ir. Arie Korbijn, 1996 (ISBN 90 6155 744 5)

57 Digitale leermiddelen in beroepsopleidingen (incl. cd-i en samenvatting)
Redactie: dr. A. ten Wolde, 1996

56 Microsystem technology: exploring opportunities
Edited by Gerben Klein Lebbink, 1994 (ISBN 90 14 05088 7)

55 Schone kansen, denkbeelden over ondernemerschap en milieumanagement
Redactie: ir. E.W.L. van Engelen, J. van Goor, 1994 (ISBN 90 14 04929 3)

54 Goederenvervoer over korte afstand
Redactie: ir. M.J. Venemans, 1994 (ISBN 90 14 04928 5)

53 Elektriciteit in perspectief, 'energie en milieu'
Redactie: ir. E.W.L. van Engelen, 1992

52 Inspelen op complexiteit

Redactie: drs. M.J.A. Alkemade, 1992 (ISBN 90 14 03883 6)

51 Plantaardige grondstoffen voor de industrie

Redactie: drs. W.G.J. Brouwer, 1991 (ISBN 9014 03882 8)

50 Opleiden voor de toekomst: onderdeel van bedrijfsbeleid

ir. H.B. van Terwisga en drs. E. van Sluijs, 1990

49 Grenzen aan techniek

Redactie: ir. A.J. van Griethuysen, 1989 (ISBN 90 14 03880 1)

48 Kennissystemen in de industrie

Redactie: ir. J.J.S.C. de Witte en drs. A.Y.L. Kwee, 1988

47 Kennissystemen in de dienstensector

Redactie: drs. A.Y.L. Kwee en ir. J.J.S.C. de Witte, 1987

46 Kennissystemen en medische besluitvorming

Redactie: ir. J.J.S.C. de Witte en drs. A.Y.L. Kwee, 1987

45 Kennissystemen in het onderwijs

Redactie: ir. J.J.S.C. de Witte en drs. A.Y.L. Kwee, 1987

44 Onderhoudsbewust ontwerpen nu en in de toekomst

Redactie: ir. G. Laurentius, 1987

43 Nieuwe toepassingen van materialen

Redactie: ir. A.J. van Griethuysen, 1986

42 Techniek voor ouderen

Redactie: ir. M.H. Blom Fuhri Snethlage, 1986 (ISBN 90 14 03822 4)

41 De toekomst van onze voedingsmiddelenindustrie

Redactie: drs. J.C.M. Schogt en prof.dr.ir. W.J. Beek, 1985

40 Bedrijf, kennis en innovatie

Redactie: ir. H. Timmerman, 1985

39 De kwetsbaarheid van de stad; verstoringen in water, gas, elektriciteit en telefonie

Samensteller: ir. G. Laurentius, 1984

38 Man and information technology: towards friendlier systems

Edited by J.H.F. van Apeldoorn, 1983

37 Nederland en de rijkdommen van de zee: industrieel perspectief en het nieuwe zeerecht

Redactie: ir. J.F.P. Schönfeld en mr.drs. Ph.J. de Koning Gans, 1983

36 Informatietechniek in het kantoor; ervaringen in zeven organisaties

Samensteller: drs. F.J.G. Fransen, 1983

35 Automatisering in de fabriek; vertrekpunten voor beleid

Redactie: ir. H. Timmerman, 1983

34 Flexibele automatisering in Nederland; ervaringen en opinies

Redactie: ir. G. Laurentius, ir. H. Timmerman en ir. A.A.M. Vermeulen, 1982

33 Toekomstige verwarming van woningen en gebouwen

Eindredactie: ir. A.C. Sjoerdsma, 1982

32 Micro-elektronica voor onze toekomst; een kritische beschouwing

Samenstellers: burggraaf E. Davignon e.a., 1982

31 Micro-elektronica in beroep en bedrijf; balans en verwachting

Samensteller: ir. H.K. Boswijk, 1981

30 Biotechnology; a Dutch perspective

Edited by J.H.F. van Apeldoorn, 1981

29 Wonen en techniek; ervaringen van gisteren, ideeën voor morgen

Redactie: ir. J. Overeem en dr. G.H. Jansen, 1981

28 Distributie van consumentengoederen; informatie en communicatie in perspectief

Redactie: ir. R.G.F. de Groot, 1980

27 Steenkool voor onze toekomst

Eindredactie: ir. A.C. Sjoerdsma, 1980

26 Bos en hout voor onze toekomst

Redactie: ir. T.K. de Haas, ir. J.H.F. van Apeldoorn, ir. A.C. Sjoerdsma, 1979

25 Arts en gegevensverwerking

Redactie: ir. R.G.F. de Groot, 1979

24 Toekomstbeeld der industrie

prof.dr. P. de Wolff e.a., 1978

23 De industrie in Nederland: verkenning van knelpunten en mogelijkheden

Redactie: ir. H.K. Boswijk en ir. R.G.F. de Groot, 1978

22 Materialen voor onze samenleving

Redactie: ir. J.A. Over, 1976

21 Stedelijk verkeer en vervoer langs nieuwe banen?

Redactie: ir. J. Overeem, 1976

- 20 Voedsel voor allen, plaats en rol van de EEG
prof.dr. J. Tinbergen e.a., 1976
- 19 Energy conservation: ways and means
edited by J.A. Over and A.C. Sjoerdsma, 1974
- 18 Mens en milieu: kringlopen van materie
Stuurgroep en Werkgroepen voor Milieuzorg, 1973
- 17 Mens en milieu: zorg voor zuivere lucht
Stuurgroep en Werkgroepen voor Milieuzorg, 1973
- 16 Mens en milieu: beheerste groei
Stuurgroep en Werkgroepen voor Milieuzorg, 1973
- 15 Technologisch verkennen: methoden en mogelijkheden
ir. A. van der Lee e.a., 1973
- 14 Techniek en preventief gezondheidsonderzoek
dr. M.J. Hartgerink e.a., 1973
- 13 Communicatiestad 1985: elektronische communicatie met huis en bedrijf
prof.dr.ir. J.L. Bordewijk e.a., 1973
- 12 Elektriciteit in onze toekomstige energievoorziening: mogelijkheden en consequenties
dr.ir. H. Hoog e.a., 1972
- 11 Transmissiesystemen voor elektrische energie in Nederland
prof.dr. J.J. Went e.a., 1972
- 10 Barge carriers: some technical, economic and legal aspects
drs. W. Cordia e.a., 1972
- 9 Het voeden van Nederland nu en in de toekomst
prof.dr.ir. M.J.L. Dols e.a., 1971
- 8 Mens en milieu: prioriteiten en keuze
ir. L. Schepers e.a., 1971
- 7 Electrical energy needs and environmental problems, now and in the future
ir. J.H. Bakker e.a., 1971
- 6 De invloed van goedkope elektrische energie op de technische ontwikkeling in Nederland
dr. P.J. van Duin, 1971
- 5 De overgangsprocedures in het verkeer
prof.ir. J.L.A. Cuperus e.a., 1969

- 4 Hoe komt een beleidsvisie tot stand?
Ir. P.H. Bosboom, 1969

- 3 Verkeersmiddelen
prof.ir. J.L.A. Cuperus e.a., 1968

- 2 Techniek en toekomstbeeld; telecommunicatie in telescopisch beeld
prof.dr.ir. R.M.M. Oberman, 1968

- 1 Toekomstbeeld der techniek
ir. J. Smit, 1968

OVERIGE UITGAVEN:

- New applications of materials;
edited by A.J. van Griethuysen, 1988 (ISBN 0 95 13623 0 5)
- Mariene ontwikkelingen in de Verenigde Staten, Japan, Frankrijk,
West-Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Nederland: organisatie, aandachtsgebieden en budgets
Redactie: ir. J.F.P. Schönfeld en mr.drs. Ph.J. de Koning Gans, 1984
- Het belang van STT (toespraak bij het 15-jarig bestaan van STT)
door prof.ir. Th. Quené, 1983
- De innovatienota; een aanvulling;
H.K. Boswijk, J.G. Wissema, en W.C.L. Zegveld, 1980

Subsidieverleners STT

Deze verkenning kwam tot stand dankzij de financiële steun van het bedrijfsleven, de overheid en KIVI NIRIA.

Akzo Nobel
Arcadis
Atos Origin Nederland
Commissie van Overleg Sectorraden
Corus Group
DAF Trucks
DSM
Essent
Fugro
Getronics PinkRocade
IBM Nederland
ING Groep
KEMA
KIVI NIRIA
McKinsey&Company
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Nederlandse Gasunie
Nederlandse Unilever Bedrijven
Océ-Technologies
Philips Electronics
Sdu
Shell Nederland
Siemens Nederland
Sogeti Nederland
Solvay Nederland
TNO
Vopak